

Grundtvig-Selskabets stiftelse

Jes Fabricius Møller

Da en gruppe af overvejende unge, lovende forskere (Høirup, Toldberg, Johansen, Michelsen) mødtes i bispegården i Ribe i september 1947, var det ikke planen at stifte et videnskabeligt selskab. Beslutningen blev truffet under mødet, og efter mødet udsendte de en indkaldelse til en videre kreds til et stiftende møde i Vartov i januar 1948. Det var især magtpåliggende at inddrage universitetsforskere som Regin Prenter, Gustav Albeck, Kemp Malone og ikke mindst professor i kirkehistorie Hal Koch. Over for offentligheden blev mødet i Vartov præsenteret som stiftende, men Hal Koch kom ikke til at spille nogen central rolle for selskabet, og da de stiftende medlemmer få år senere vandt deres akademiske sporer, kunne de antedatere stiftelsen til den 8. september 1947.

Fordi datoen 8. september 1947 endte med at være en integreret del af Grundtvig-Selskabets navn, er det taget for givet, at det var mødet i Ribe på denne dato, der er udgangspunktet. Men det er ikke nogen helt dækkende beskrivelse af, hvad der skete for 75 år siden. Her skal det bemærkes, at hovedkilden til vores viden om mødet i Ribe er beretninger fra to af deltagerne, Henning Høirup, der skrev om begivenheden på både 10 og 40 års afstand, og William Michelsen, der levede længe nok til at skrive sine erindringer ned på 50 års afstand. Alle tre beretninger er trykt i *Grundtvig-Studier*. Høirups beretning indgik for større deles vedkommende ordret i hans erindringer (Høirup 1987a, 48-53; Høirup 1991, 160-165).

Mødet i Ribe var ikke indkaldt med henblik på at stifte et videnskabeligt selskab. I udgangspunktet skulle deltagerne blot fremlægge og drøfte resultaterne af deres undersøgelse af Grundtvig over nogle dages møde hos henholdsvis stiftsprovsten og biskoppen. Men det udviklede sig til et forskningsstrategisk seminar, hvor deltagerne tilvejebragte en oversigt

over arbejdsmarken og foretog en “deling af riget”, som Høirup beskrev det i tilbageblik (Høirup 1957, 7, jf. dog Høirup 1991, 146). Og den 8. september 1947 i bispegården blev det spontant besluttet at stifte et videnskabeligt selskab.

At der var gehalt i denne impulsive og ved første øjekast prætentiose beslutning, viser de følgende års udgivelser: Høirup om Grundtvigs syn på tro og erkendelse (disputats 1949), Michelsen om Grundtvigs historiesyn (disputats 1954), Johansens bibliografi (1948-54) og Toldberg om Grundtvigs symbolverden (disputats 1950) foruden Scharlings bog om Grundtvig og romantikken, der udkom 1947, og Grønbæks bog om psykologiske tanker og teorier hos Grundtvig fra 1951.

Men selv om deltagerne i mødet i Ribe nok kunne have fornemmelsen af, at de til sammen repræsenterede en ikke ubetydelig indsigt og intelligens, var de fleste af disse fornemme udgivelser i 1947 endnu kun forhåbninger og ambitioner. Bortset fra biskop Scharling (1879-1951) og stiftsprovst Villiam Grønbæk (1897-1970) var deltagerne på mødet i Ribe i september 1947 af samme generation: Sognepræst Henning Høirup (1909-95) og cand.mag.erne Steen Johansen (1908-87), Helge Toldberg (1913-64) og William Michelsen (1913-2001) var alle født inden for et tidsrum af fem år og var altså på stiftelsestidspunktet at betragte som ret unge. William Michelsen har i sit tilbageblik på stiftelsen fremhævet, at ingen af cand.mag.erne havde fast stilling (Michelsen 1997, 56). Høirup peger på, at Michelsen på dette tidspunkt dog var dansk lektor i Uppsala (Høirup 1987, 47).

Stillingsbetegnelsen lektor skal på dette tidspunkt forstås i den tyske betydning af ordet, altså som en sproglærer, der ikke nødvendigvis har forskningsmæssige kvalifikationer eller fast ansættelse. Hvorom alting er, kendetegner det stifterne, at de var ærgerrige unge mænd, der tydeligvis sigtede efter de højeste akademiske kvalifikationer og de tilsvarende stillinger.

Men det er også klart, at de unge mænd måtte knytte sig til den etablerede akademiske verden for at tilføje selskabet en nødvendig grad af troværdighed og legitimitet. Her stod ikke mindst Hal Koch centralt. Han var som ung professor i nordisk kirkehistorie i slutningen af 1930'erne begyndt at interessere sig for Grundtvig. I september 1940 udmøntede det sig i en forelæsningsrække for alle fakulteter med Grundtvig som emne. Ifølge Høirup var Koch ophavsmand til den såkaldte Grundtvigrenæssan-

ce. Men det er også interessant at iagttage, hvorledes Høirup selv mente, at hans egen interesse for Grundtvig gik forud for Koch:

Interessen for Grundtvig var altså begyndt at vågne en halv snes år, før den såkaldte "Grundtvig-renæssance" blev indvarslet med Hal Kochs forelæsninger i efteråret 1940. (Høirup 1987a, 46, jf. Høirup 1991, 96 f.)

I nekrologen over Steen Johansen i samme årgang af *Grundtvig-Studier* formulerede Høirup sig imidlertid lidt anderledes:

"Grundtvig-renæssancen", der blussede stærkt op under besættelsesårene, førte en række af unge forskere ind i intensive studier på alle felter af Grundtvigs vidtspændende arbejdsmark. (Høirup 1987b, 7)

Så Høirup ville på den ene side gerne anerkende Hal Kochs betydning for hans egen generations engagement i Grundtvigforskningen, mens han på den anden gerne ville tilkendegive, at interessen hos ham selv havde dybere rødder (jf. Pedersen 2002, 16). Lindhardt har i et sent tilbageblik hævdet, at man i 1930'erne kunne blive teologisk kandidat med kirkehistorie som speciale uden nogensinde at komme i berøring med Grundtvig (Lindhardt 1978, 8). Hvis man skulle undersøge den påstand nærmere, krævede det en undersøgelse af lektionskatalogerne, der findes i Det Kongelige Biblioteks afdeling for småtryk, som i skrivende stund imidlertid er utilgængelig.

Noget tyder på, at Grundtvig ikke var helt ukendt. Høirup berettede selv i sine erindringer, at han i januar 1934 blev eksamineret mundtligt af J. Oskar Andersen i Grundtvig (Høirup 1991, 99). En kursorisk gennemgang af universitetets årbøger viser, at Grundtvigs navn dukkede op i forbindelse med spørgsmål til embedseksamen i historie (Aarvog 1935-36, 99), tysk (Aarvog 1936-37, 163) og dansk (Aarvog 1937-38, 121). Steen Johansen har skrevet, at Grundtvigrenæssancen i 1940 naturligvis havde sine forudsætninger forud for besættelsen (Johansen 1954, 8). Her er det indlysende at pege på indflydelsen fra Anders Nørgaard (Møller 2009, 82). Ikke desto mindre er det tydeligt, at der med Hal Kochs forelæsninger i efteråret 1940 skete noget af betydning for ikke alene den folkelige

udbredelse af Grundtvigs tanker, men også for forståelsen af Grundtvigs værdi som forskningsobjekt.

Det er dertil væsentligt at understrege, at Hal Koch ikke alene var anledningen til, at yngre akademikere begyndte at beskæftige sig med Grundtvig, sådan som Høirup faktisk skriver, men at han også fremlagde en original tolkning, der kunne tjene som inspiration for forskningen.

Kim Arne Pedersen har f.eks. fremhævet Michelsens afhængighed af Hal Koch (Pedersen 2002, 16). Man kunne også fremhæve Kochs sylepidse kritik af Hjalmar Helweg, der for alvor trak Grundtvig ud af den skygge, som Helwegs diagnose havde kastet over hans biografi, dels ved hjælp af en kritisk analyse af Helwegs kilder, dels ved en elegant diskussion af værdien af psykiatriske diagnoser overhovedet som middel til at forstå en personlighed som Grundtvig (Koch 1940). Det sidste element blev udfoldet i forelæsningerne om Grundtvig i september og oktober 1940, hvor Hal Koch fremhævede Grundtvig som seer og skjald:

Som Vølvens Tale har Grundtvig altid været dunkel. Vi staar overfor den profetiske Seer, der skuer ind i Tingene. Ofte fatter han ikke selv, hvad han har at forkynde. (*Kristeligt Dagblad* 19. september 1940, jf. Koch 1944, 18)

Dermed gav Hal Koch mening til galskaben, om man så kan sige, og frisatte Grundtvig som en, man kunne tage alvorligt, endskønt han var dunkel og uforståelig. På universitetet stod Hal Koch som nævnt ikke helt alene med sin interesse for Grundtvig. Men det var ham, der åbnede ledet til den arbejdsmark, som Grundtvigs liv og ikke mindst værk blev for den generation af unge, ærgerrige mænd, der samledes i Ribe syv år efter Hal Kochs forelæsninger. Imidlertid havde både han og omstændighederne ændret sig så betragteligt i 1945, at Hal Koch ikke længere var grundtvigianer (Møller 2009, 253 ff.). Han var nu blot en kirkehistoriker, der interesserede sig for Grundtvig blandt mange andre ting. Man kan sige, at han måtte tage skade for hjemgæld på samme måde, som alle forskere gør det. Når de først har markeret sig inden for et felt, vil det hjemsøge dem for altid, også til trods for at de selv er rykket videre til andre emner.

Derfor blev Hal Koch bedt om at agere medstifter, da Grundtvig-Selskabet blev lanceret i januar 1948. Fra Michael Laugesen i Aarhus modtog selskabet for nogle år siden en kopi af en rundskrivelse forfattet af dem,

der mødtes i Ribe. Den har formodentlig i gennemslag været sendt til den kreds af personer, som man gerne ville have til at indgå i selskabet. Det konkrete eksemplar var tilsendt Magnus Stevns. I brevet hedder det bl.a.:

Ved det arbejds møde i Ribe, hvorved stiftelsen af Grundtvig-Selskabet besluttedes, vedtoges det, for saa vidt de paagældende var interesseret i sagen, at udvide kredsen af stiftende medlemmer med de mænd, udenfor denne, der maatte antages at være villige til at yde en aktiv indsats i eller for Grundtvig-forskningen, nemlig fhv. overbibliotekar Vilh. Grundtvig, Aarhus, dr.phil. Gustav Albeck, Aarhus, Professor dr.jur. Poul Andersen, København, fhv. seminarieførstander Georg Christensen, Holte, Professor, dr.theol. Hal Koch, København, Professor Kemp Malone D.Ph. [sic], The Johns Hopkins University, Baltimore Professor, dr.theol. [sic] Regin Prenter, p.t. Lund, mag.art. Magnus Stevns, København, og Biskop H. Øllgaard, Odense.

Formuleringen er delikat, for brevet meddeler sådan set ikke, at selskabet var blevet stiftet, blot at det var blevet besluttet at stifte det. Brevet tager i øvrigt form som en indkaldelse til et møde i København den 13. januar 1948, og det må altså være udsendt på et tidspunkt i 1947 efter mødet i Ribe.

Magnus Stevns (1900-49) var beundret af kredsen af unge forskere. Han døde dog for tidligt til at kunne gøre sig gældende i selskabet. Ved mødet den 13. januar, som fandt sted i Vartov, blev der udsendt en pressemeldelse, hvoraf det umisforståeligt fremgik, at dette møde var det stiftende. Ikke et ord om den 8. september året før:

Paa et Møde i Vartov i Dag er der stiftet et Grundtvig-Selskab, hvis Formaal er at fremme Studiet af N.F.S. Grundtvig, hans Virke og hans Stilling i Aandslivet i og uden for Danmark. [...] Stifterne er: Universitetsadjunkt Dr. phil. Gustav Albeck, Aarhus, Pastor Th. Balslev, Vartov Kirke, fhv. Seminarieførstander Georg Christensen, Holte, fhv. Overbibliotekar Vilh. Grundtvig, Aarhus, Stiftsprovst Dr. theol. Villiam Grønbæk, Ribe, Sognepræst Henning Høirup, Balslev-Ejby, Fyn, cand.mag. Steen Johansen, Professor Hal Koch, Professor Kemp Malone, The Johns Hopkins University, Baltimore, Universitetslektor William Michelsen, Uppsala, Professor Regin Prenter, Aarhus p.t.

Lund, Biskop Dr. phil. C.I. Scharling, Ribe, mag.art. Magnus Stevns, cand. mag. Helge Toldberg og Biskop Øllgaard, Odense. (*Kristeligt Dagblad* 14. januar 1948)

Den uhildede avislæser måtte altså formode, at selskabet først var stiftet i januar 1948. Ved mødet i Vartov blev juraprofessor Poul Andersen, som havde skrevet om Grundtvig som rigsdagsmand, skiftet ud med pastor Balslev fra Vartov. Vartovlisten er imidlertid ikke identisk med Selskabets første styrelse, som foruden de seks oprindeligt stiftende medlemmer omfattede:

Seminarieforstander Georg Christensen, næstformand. Stud.theol. Morten Øllgaard, kasserer. Universitetsadjunkt Gustav Albeck, dr.phil., Aarhus. Pastor Th. Balslev, Vartov Kirke. Højskolelærer Dr. Holger Kjær, Askov. Professor dr.theol. Hal Koch, København. Professor Ph.d. Kemp Malone, The Johns Hopkins University, Baltimore. Professor dr.theol. Regin Prenter, Aarhus. Mag.art. Magnus Stevns, København. Sognepræst Kaj Thaning, Asperup, Fyn. Biskop H. Øllgaard, Odense, og Overbibliotekar Vilhelm Grundtvig, Statsbiblioteket, Aarhus. (Michelsen 1997, 58)

Som kasserer havde man rekrutteret stud.theol. Morten Øllgaard, som var søn af biskop Øllgaard i Odense og født i 1922. Han blev siden både præst og provst. Foruden Hal Koch, der på dette tidspunkt var både professor og højskoleforstander på Krogerup, blev højskolebevægelsen nu også repræsenteret ved Holger Kjær fra Askov, og endelig er Kaj Thaning (1904-94) blevet tilføjet. Han var samme årgang som Hal Koch, men hans profil svarede mere til de unge stifteres, og han var derfor selvskrevet som medlem. Også han skrev disputats, forsvaret i 1963. Thaning var præst i Asperup på Fyn, men han repræsenterede som formand for bestyrelsen for Båring Højskole også højskolebevægelsen, der i den endelige version af styrelsen stod væsentligt stærkere repræsenteret, end det oprindeligt var tanken.

I 1956 trådte P.G. Lindhardt ind i styrelsen sammen med Niels Kofoed (Høirup 1957, 20). Både Lindhardt (1910-88) og Prenter (1907-90), der var de unge stifteres jævnaldrende, skrev flere bidrag til *Grundtvig-Studier*, der på den måde fastholdt sin forbindelse til universitetsmiljøet. Hal Koch derimod bidrog aldrig. Dermed ikke sagt, at han var uden betyd-

ning for selskabet administrativt og økonomisk (Høirup 1957, 13) men for så vidt han stadig fungerede som aktiv forsker, var hans interesse rettet helt andre steder hen, og han omfattede endda sin tidligere begejstring for Grundtvig og især dennes danskhed med en vis forlegenhed (Møller 2017, 70 ff.).

I løbet af få år efter 1947 blev Høirup, Johansen, Michelsen og Toldberg sammen med Thaning de bærende kræfter i Grundtvigforskningen. Derfor havde de ikke længere brug for det rygstød, som den udvidede kreds fra januar 1946 kunne forsyne dem med. De viste sig at have hjemme selv. Derfor kunne de også med god samvittighed tilbagedatere grundlæggelsen til 8. september 1947. Både Prenter og Lindhardt havde som før nævnt publiceret i *Grundtvig-Studier*. Gustav Albeck (1906-95), ligeledes fra Aarhus Universitet, var ikke med ved selskabets stiftelse, men blev årbogens redaktør fra 1952. Grundtvigforskningens hovedvægt forblev imidlertid nogle år endnu uden for universiteterne. Høirup og Thaning forblev i folkekirken. Johansen var ansat på Det Kongelige Bibliotek, og Helge Toldberg var gymnasielærer. Michelsen fik i en alder af 54 år stilling på Aarhus Universitet, hvor Lindhardt, Prenter og Albeck også virkede. Gennembruddet på universiteterne kom dog først i kraft af de forskningsmiljøer, som Lindhardt og Koch skabte i hhv. Aarhus og København, og som gav anledning til den store opblomstring i studier i dansk kirkehistorie i det 19. århundrede, herunder ikke mindst vækkelsesbevægelserne og Grundtvig.

Litteratur

- Høirup, Henning (1957), "Grundtvig-Selskabets tilblivelse og virksomhed i dets første tiår" i *Grundtvig-Studier* 1957, 7-24.
- Høirup, Henning (1987a), "Omkring Grundtvig-Selskabets tilblivelse" i *Grundtvig-Studier* 1987, 45-54.
- Høirup, Henning (1987b), "Steen Johansen 1908-1987" i *Grundtvig-Studier* 1987, 7-10.
- Høirup, Henning (1991), *Så fjernt og dog så nær – erindringer*, Hellebæk, Poul Kristensens Forlag.
- Johansen, Steen (1954), "Om Grundtvig-Bibliografiens Tilblivelse" i *Grundtvig-Studier* 1954, 7-21.

- Koch, Hal (1940), "Grundtvigs krise 1810-11" i *Smaaskrifter tilegnede Aage Friis paa Halvfjerdsdaarsdagen 16. august 1940*, København, J.H. Schultz Forlag, 185-202.
- Koch, Hal (1944), *Grundtvig*, København, Gyldendalske Boghandel.
- Lindhardt, P.G. (1978), *Vækkelser og kirkelige retninger* (3. udgave), Aarhus, Forlaget Aros.
- Michelsen, Wilhelm (1997), "Om Grundtvig-Selskabet 1947-1997 – et tilbageblik" i *Grundtvig-Studier 1997*, 53-71.
- Møller, Jes Fabricius (2009), *Hal Koch – en biografi*, København, Gads Forlag.
- Møller, Jes Fabricius (2017), *Teologi og politik. Studier i udviklingen af Hal Kochs forfatterskab og virke*, København, Københavns Universitet.
- Pedersen, Kim Arne (2002), "William Michelsen in memoriam" i *Grundtvig-Studier 2002*, 10-23.
- Aar bog for Københavns Universitet.*